

Беларуская кніга ў Імператарскай бібліятэцы

Наяўнасць культурных помнікаў беларускага паходжання ў зборах іншых дзяржаў не павінна нас бянтэжыць і схіляць да патрабаванняў “вярнуць нарабаванае”. Такая сітуацыя з’яўляецца абсалютна нармальнай для любога цывілізаванага народа і сведчыць пра развіццё яго культуры, пашырэнне культурных уплываў на замежны свет.

Алесь СУША,
фота аўтара

Для кожнага народа павінна быць гонарам, што вынікі творчай працы яго лепшых прадстаўнікоў выклікалі цікавасць сусветнай супольнасці і сталі прадметам збірання калекцыянераў, дзяржаўных, грамадскіх і прыватных бібліятэк замежжа.

У сувязі з гэтым цалкам зразумелым з’яўляецца наяўнасць вельмі вялікай колькасці беларускіх кніжных помнікаў у зборах нацыянальных бібліятэк суседніх краін. Сярод апошніх асобнай (калі не найбольшай) увагі заслугоўвае Расійская нацыянальная бібліятэка — адна з найбуйнейшых і найбагацейшых бібліятэк у свеце. Яна была заснавана ў 1795 г. Кацярынай II у Санкт-Пецярбургу як Імператарская публічная бібліятэка. Аднак для чытачоў (прычым незалежна ад іх сацыяльнага стану) свае дзверы адчыніла толькі ў 1814 г.

Камплектаванне галоўнай бібліятэкі Расійскай імперыі адбывалася рознымі шляхамі: ад закупак літаратуры ў краіне і за мяжой да атрымання кніжных калекцый у дар ад вядомых асоб і выкарыстання канфіскаваных збораў пэўных асоб ці нават захопленых рэгіёнаў. Так яшчэ ў XIX ст. у склад фондаў Імператарскай публічнай бібліятэкі ўвайшлі зборы некаторых дзяржаўных устаноў, прыватных калекцый вядомых асоб. Важнай падзеяй стала перадача ў 1861 г. прыватнай бібліятэкі вядомага французскага асветніка Вальтэра, якую загадала набыць яшчэ Кацярына II.

У выніку ўжо ў XIX ст. бібліятэка стала адной з найбольшых у свеце. Перад пачаткам Другой сусветнай вайны бібліятэка, якая тады называлася Дзяржаўнай публічнай бібліятэкай імя М. Салтыкова-Шчадрына, займала другое месца ў свеце па аб’ёме фондаў. На сённяшні дзень фонды бібліятэкі налічваюць каля 36 мільёнаў адзінак захоўвання (для параўнання, у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі — каля 9 мільёнаў, у Літоўскай нацыянальнай бібліятэцы — каля 7 мільёнаў). Прычым гэты збор багаты не толькі колькасцю, але і якасцю — праз унікальнасць кніжных помнікаў.

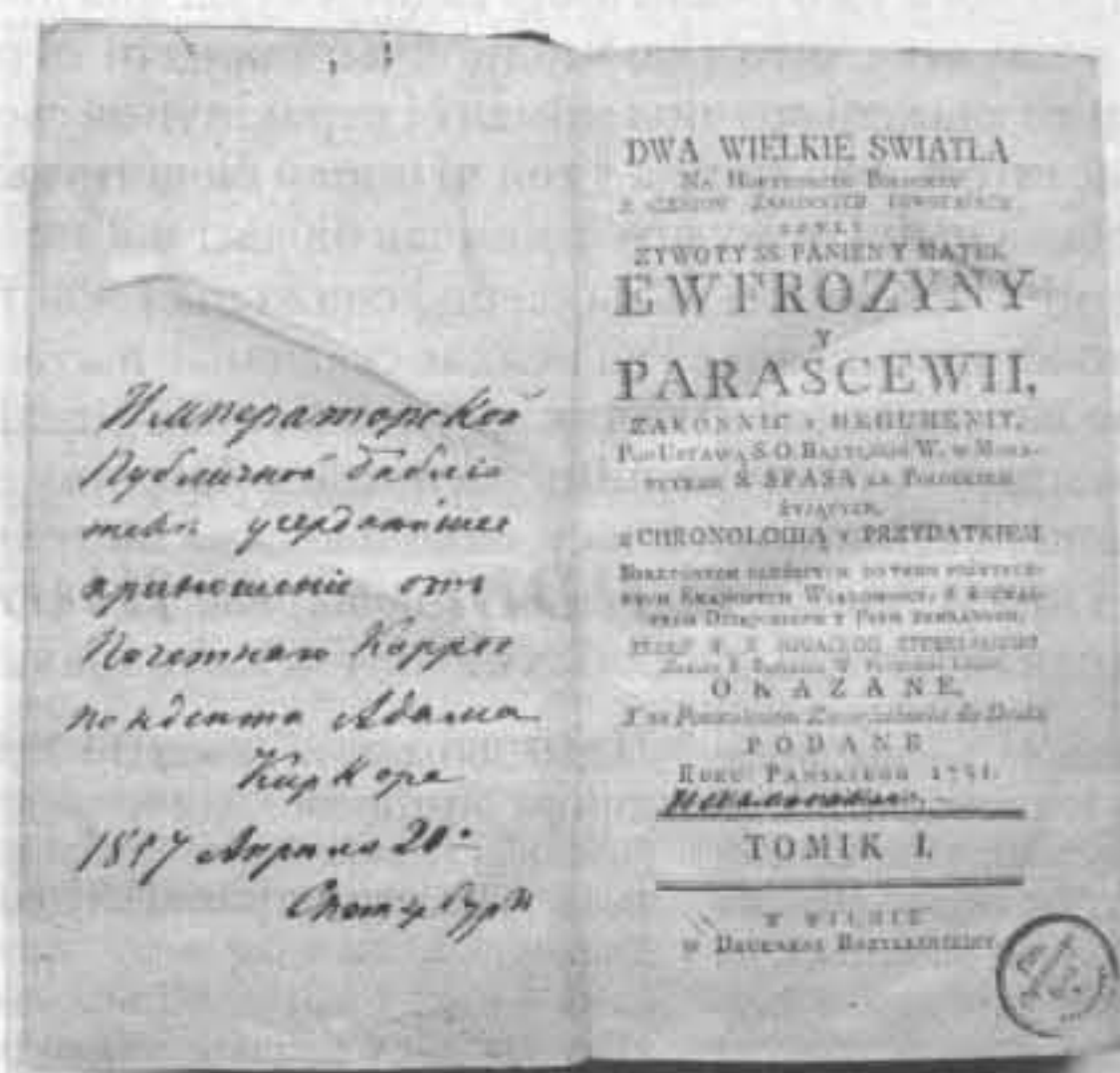
Так, Расійская нацыянальная бібліятэка валодае найбольш поўным зборам усходнеславянскай кнігі, найстарэйшая з якіх — рукапіснае Астравірава Евангелле 1056—1057 гг. Бібліятэка захоўвае каштоўныя зборы рукапісных кніг — каля 450 тысяч помнікаў розных часоў — ад старажытных егіпецкіх папірусаў да аўтографу нашых сучаснікаў. У якасці рарытэтаў можна згадаць фрагменты Сінайскага кодэкса IV ст. — самага старажытнага поўнага спісу Бібліі. Наведвальнікаў уражваюць таксама зборы інкунабул (каля 7 тысяч), заходнееўрапейскіх і славянскіх старадрукаў, кніг і часопісаў новага і найноўшага часоў, картаграфічных і графічных матэрыялаў. У аддзеле рукапісаў РНБ захоўваецца вялікая колькасць фондаў асабістага паходжання: матэрыялы А. Меншыкава, Р. Пацёмкіна, М. Кутузава, М. Карамзіна, М. Лермантава, Ф. Дастаеўскага, А. Блока і інш.

Не дзіва, што і беларуская кніга знайшла сваё пачэснае месца ў бязмежных зборах РНБ. Прычым адбылося гэта яшчэ пры стварэнні бібліятэкі. Якраз у 1794 г. пасля задушэння А. Суворавым нацыянальна-вызваленчага паўстання пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі і ўзяцця ім Варшавы адтуль была вывезена канфіскаваная расійскімі войскамі бібліятэка Рэчы Паспалітай імя Залускіх, якая налічвала каля 400 тысяч тамоў і выконвала функцыі нацыянальнай бібліятэкі Рэчы Паспалітай. Натуральна, у яе зборах захоўвалася вялікая колькасць каштоўных беларускіх выданняў. Гэтыя зборы былі аб’яўленыя ўласнасцю расійскага ўрада і ў якасці ваеннага трафея перададзены ў Пецярбург, дзе сталі асновай для стварэння Імператарскай публічнай бібліятэкі.

І ў XIX ст. амаль усе выданні, якія выходзілі на беларускіх землях ці былі прысвечаныя Беларусі, траплялі ў галоўную бібліятэку імперыі. Сёння іх вельмі складана знайсці ў айчынных бібліятэчных зборах. У Пецярбург з Беларусі былі вывезеныя кнігазборы многіх удзельнікаў паўстанняў 1830—1831 і 1863—1864 гадоў, якія не прынялі царскую ўладу. Так, у 1830-я гады ў Пецярбург трапілі багатыя кніжныя калекцыі Сапегаў, а сярод папер В. Ратча захоўваецца шэраг дакументаў, складзеных К. Каліноўскім (у прыватнасці, інструкцыі павятовым і акруговым начальнікам).

Сапраўднае адраджэнне беларускага кнігадрукавання адбылося ў пачатку XX ст. Да пачатку Другой сусветнай вайны ў Беларусі была выдадзена вельмі вялікая колькасць кніг і перыядыкі, падлічыць якія даследчыкі не могуць дагэтуль. Вайна нанесла непапраўны ўрон беларускім кнігасховішчам, і сёння мы можам знайсці гэтыя кнігі хіба толькі ў найбуйнейшых бібліятэках Расіі, куды яны трапілі да вайны ў абвязковым парадку.

Такім чынам, за два стагоддзі ў РНБ была сабраная адна з найлепшых ка-

лекцый беларускі ў свеце. Яна ўключае ўнікальныя рукапісныя помнікі (напрыклад, славутае Полацкае евангелле XII ст., Дзесятаглаў, летапісныя крыніцы), выданні першых беларускіх друкароў і друкарняў: Ф. Скарыны (у т.л. адсутныя ў Беларусі віленскія выданні “Апостала” і “Малой падарожнай кніжыцы”), С. Буднага, В. Цяпінскага, В. Гарабурды, братаў Мамонічаў, а таксама добра- і малавядомыя выданні друкарняў у Брэсце (напрыклад, славутая “Брэсцкая Біблія”), Любчы, Заблудаве, Еўі, Куцейне, Супраслі, Нясвіжы, Полацку, Магілёве і іншых гарадах. У свой час супрацоўнікі РНБ знайшлі настолькі вялікую колькасць беларускіх выданняў у сваіх зборах, што толькі кірылічныя кнігі хапіла на выпуск трох тамоў “Каталога беларускіх выданняў кірылаўскага шрыфту XVI—XVII стст. Свайго ўліку яшчэ чакаюць пазнейшыя выданні, некірылічныя выданні, а таксама шматлікія рукапісныя помнікі.

Менавіта загадчык аддзела рэдкіх кніг гэтай бібліятэкі, шырокавядомы даследчык Мікола Нікалаеў выявіў шэраг помнікаў беларускай кніжнасці ў зборах бібліятэкі. Ён шырока папулярызуюе гэтыя помнікі ў сваіх публікацыях (згадайма хаця б “Палату кнігапісню” і “Гісторыю беларускай кнігі”). Пры яго падтрымцы быў рэалізаваны шэраг навуковых праектаў, у тым ліку сумесных з беларускімі бібліятэкамі, па вывучэнні кніжнай спадчыны Беларусі (напрыклад, нядаўна завершаны праект па віртуальнай рэканструкцыі кнігазбору Сапегаў). Ён усяляк падтрым-

“ Расійская нацыянальная бібліятэка валодае найбольш поўным зборам усходнеславянскай кнігі, найстарэйшая з якіх — рукапіснае Астравірава Евангелле 1056—1057 гг. Бібліятэка захоўвае каштоўныя зборы рукапісных кніг — каля 450 тысяч помнікаў розных часоў — ад старажытных егіпецкіх папірусаў да аўтографу нашых сучаснікаў. У якасці рарытэтаў можна згадаць фрагменты Сінайскага кодэкса IV ст. — самага старажытнага поўнага спісу Бібліі.

лівае беларускі дух у Пецярбургу (праводзячы канферэнцыю “Санкт-Пецярбург і беларуская культура”, гуртуючы людзей вакол тамтэйшых грамадскіх арганізацый, прымаючы гасцей з Беларусі). Пакуль у Расійскай нацыянальнай бібліятэцы ёсць такія неабыхавыя да беларускай культуры людзі, ёсць і будучыня ў сумеснай працы, а таксама ўпэўненасць у новых адкрыццях.

На здымках: рэдкае выданне полацкага гісторыка Ігната Сцябельскага пра Еуфрасінію і Параскеву Полацкіх (1781 г.), перададзенае Адамам Кіркорам у Імператарскую публічную бібліятэку; галоўны бібліятэкар РНБ Марыя Ткачэнка сярод кніг з бібліятэк Сапегаў.